

Fiorenza Ferretti

Ljudstvo svobodnih ljudi

Bog je ustvaril dežele z veliko vode, da bi ljudje v njih živeli, puščave pa zato, da bi v njih znova našli svojo dušo.

Tuareški rek

Tu izgine celo spomin, ne ostane nič drugega kot tvoj lastni dih in utrip srca. Začne se nenavaden proces ... Kdorkoli je preživel v puščavi nekaj časa, ni več tak kot takrat, ko je vanjo stopil.

Paul Bowles

Tuareg je beseda arabskega izvora in pomeni "od Boga pozabljeni". Sami sebi pravijo *Imazighen*, "svobodni ljudje", ali pa *Kel Tamahaq*, "tisti, ki govorijo *tamahaq*", libijsko berberski jezik z najverjetneje feničanskimi izvori. Tuarege, ki pripadajo etnični veji Berberov (starodavno severnoafriško ljudstvo bele polti), štejejo za potomce Garamantov, ljudstva, ki je v času starorimskega osvajanja živelo na območju libijskega Fezzana s prestolnico Germa, antično Garamo.

Tuaregi so nomadsko ljudstvo, ki se je nekoč ukvarjalo s pastirstvom, odhajalo na roparske pohode in vojevalo vojne, danes pa živijo v osrednji Sahari, politično razdeljeni med pet držav: Alžirijo, Libijo, Niger, Mali in Burkina Faso. Ker štetja med njimi nikoli niso opravili, ocenjujejo, da jih je okoli tri milijone.

Tradicionalna politična organiziranost Tuaregov temelji na sistemu konfederacij (*kelov*). Glavne so Kel Ajjer (kar v tasilskem jeziku n'Ajjer pomeni "južno od Alžirije") med Illizijem in Djanetom; Kel Hoggar, ki se razprostira od gorovja Hoggar na jugu Alžirije med I-n-Salahom in Tamanrassetom pa vse do meje z Malijem (med njenimi člani plemenitega rodu izvolijo *amenokala*, osrednjo avtoriteto tuareške družbe, ki ima fevdalni ustroj); Kel Air v Nigru severovzhodno od Agadeza, ki obsega

gorovje Air, puščavo Ténéré, Arlit in območje rudnikov soli v Bilmi; Kel Gress prav tako v Nigru, a južno od Agadeza vse do meje s Čadom in Nigerijo; Kel Iforas v Adrarju des Iforas, goratem območju med Alžirijo in Malijem; in Kel Timbuktu v Maliju.

Tem entitetam so odvzele politično moč kolonialna administracija, pozneje pa še nove afriške države. Državne meje so tuareški konfederalni sistem potisnile v krizo, Tuarege pa na rob družbe, kulture in politike. Preživetje njihove etnične skupnosti ogrožajo poleg težkih življenjskih pogojev in vse daljših sušnih obdobj poskusi genocida nad njimi v Nigru in Maliju, kar povzroča masovne selitve v sosednjo Alžirijo in Mavretanijo.

Tuaregi so narod brez države. Identiteto jim določajo njihova kultura, jezik, način življenja, zaradi katerega so bili stoletja dolgo gospodarji puščave, ki je njihovo območje naselitve in njihov dom. Navkljub arabizaciji so ohranili svoj jezik *tamahak* (ali *tamašek*) in pisavo, *tifinar*, čeprav je njihovo izročilo še zmerom ustno. Kljub temu, da so jih razdelile politične meje, ki jih sami v resnici niso nikoli sprejeli, jim je uspelo ohraniti enotnost in svoj način življenja. Islamizacija ni spremenila njihovih navad, prepričanj, verovanj in izročil, ki so izraz njihove posebnosti.

Njihova glavna dejavnost ostaja živinoreja, čeprav je veliko Tuaregov v zadnjih letih zaradi poznavanja teh območij našlo delo v turizmu ali pa so vodiči in šoferji pri naftnih družbah, ki črpajo nafto v Sahari. Prehod z nomadskega načina življenja k postopni sedentarizaciji je sprožil prehod k dejavnostim, ki so manj odvisne od vplivov okolja in podnebnih razmer.

Ženska ima v njihovi skupnosti, družini in pri prenašanju kulturnega izročila tako posebno mesto, da je mitična pramati Tuaregov princesa Tin Hinan. Mano Dayak, Tuareg z gorovja Air, je zapisal: "Vedno sem občudoval naše ženske tako zaradi njihovega poguma kot zaradi težkega življenja, ki ga morajo prenašati ... Tuareška ženska je močna ... in svobodna, ker si zna zagotoviti lastno neodvisnost ... V primeru ločitve ji pripade šotor in lahko razpolaga z lastno čredo ... Videl sem ostarele ženske, ki so živele same s svojimi kozami sredi puščave ... Nekateri učenjaki so iz Tuareginje naredili oblasten lik s skorajda matriarhalno močjo. Čeprav ohranja kulturo z glasbo, s poezijo in z vzgojo otrok, v šotoru ne ukazuje. Moški je tisti, ki sprejema odločitve, pri čemer upošteva nasvete soproge. Če tujce privlačijo tuareške ženske, jih po mojem mnenju zaradi svoje svobode izraza in lepih navad ... Če si tuareška ženska pušča obraz razkrit, je to nemara zato, ker noče zakrivati lastne lepote ... Tisti, ki bi hotel iz verskih razlogov vsiliti našim ženskam tančico, bi naletel na odpor vse tuareške skupnosti obeh spolov." (Mano Dayak, *Touareg, la tragédie* (Tragedija Tuaregov), 1992).

Sahara popotnikov

V času med obema vojnama je bila Sahara cilj majhne popotniške avantgarde. Obdobje velikih raziskovalcev iz devetnajstega stoletja (raziskovalca

Henri Duveyrier in Heinrich Barth, poročnik Paul-Xavier Flatters, general Henri Laperrine) se je končalo in zdaj so bili vojaki, intelektualci, umetniki in sanjači skupaj z geografi in etnologi tisti, ki so zaslišali klic in zaznali čar puščave, katere obsežna območja so bila še vedno neraziskana. Tako je literatura iz kolonialnega obdobja poleg znanstvenih poročil Henrija Lhoteja in Théodorja Monoda, prvih Frobeniusovih raziskav jamskega slikarstva in raziskav jezika in pisave Tuaregov misijonarja Pèra de Foucaulda obsegala tudi precejšnje število popotniških dnevnikov, zgodb, spominov, romanov, ki so se odvijali v saharskem okolju, izpod peres neznanih in kmalu pozabljenih avtorjev. Dandanes so zapiski zdravnikov, misijonarjev, geologov ali častnikov kolonialnih vojaških enot, napisani z vojaškim pikolovstvom, zelo dragoceni, saj so polni etnografskih in geografskih opisov, ki jih drugje ni moč najti. V drugih primerih pa je preproste popotnike, ki so iskali navdihe in občutja, gnala radovednost in instinktivna želja po odkrivanju, da so si vse zapisovali sicer brez znanstvenih teženj, a kljub temu v izjemno dokumentarnem duhu.

V devetnajstem stoletju in ob koncu predhodnega je bilo nekaj izjemnih popotnic, na primer Isabelle Eberhardt, Alexandra David-Neel, Freya Stark, na področju popotniške literature pa so bile pisateljice redke. Le malokatera se je bila pripravljena soočiti s potmi, ki so bile – tako kakor tiste prek Sahare – polne nevarnosti in negotovosti.

Jeanne Emélie Joséphine Pillet je v začetku tridesetih let dvajsetega stoletja potovala po Sahari skupaj z možem Renéjem Pottierom, slikarjem in rezbarjem, sodelavcem pariškega muzeja *Musée de l'Homme*, avtorjem približno dvajsetih knjig, med katerimi sta tudi biografiji raziskovalcev Henrija Duveyriera in Pèra de Foucaulda, ki ju je nagradila francoska akademija znanosti. Popotniška zakonca sta obiskala skoraj vse dežele Severne Afrike. Med potovanjem po Alžiriji se je Jeanne potem, ko je dolgo preživela v oazah severa, za pol leta ustavila v Djanetu in bila edina ženska tistega časa, ki je živela med ajjerskimi Tuaregi v alžirski Sahari na meji z Nigrom in Libijo. Tam ni bila zgolj na obisku kot bežni turist, ki mu pomeni fotoaparat edino sredstvo za beleženje podob, marveč je vstopila tako globoko v zaprti tuareški ženski svet, da je lahko iz prve roke zbirala gradivo za študije svojega moža in številne etnografske predmete, ki sta jih pošiljala v pariški muzej *Musée de l'Homme*.

Na nenavadni fotografiji iz tistega časa vidimo Jeanne Emélie Joséphine Pillet, kako stoji na prašni cesti v Djanetu s kolonialno čelado na glavi, oblečena v lahko bombažno rožasto obleko, obuta v sandale, zavezane okoli gležnjev, v belem površniku in z udomačeno gazelo na vrvi. Jeanne je hodila po Djanetu s knjigo Henrija Duveyriera v roki (v njeni knjigi so pogosti citati iz njegove knjige *Les Touareg du Nord* (Tuaregi s severa), ene prvih etnografskih raziskav o "modrih ljudeh"). Radovednost so ji vzbudili prebivalci oaze, ki so jo povsem prevzeli, še zlasti ženske: starka Hadjra, plemenita Tatenia, ljubka Tewnessou, lepa in skrivnostna Tatritan-toufat. Te pripovedovalke legend so bile resnične osebe, ki pa se zdijo liki, razpeti med stvarnostjo in pravljičnim

svetom. Jeanne je iz njihovih zgodb spoznala navade in miselnost Tuaregov, in ko je premostila kulturne razlike, se je kmalu prepustila vzdušju v tistih krajih in magnetski privlačnosti tamkajšnjih ljudi. Izobražena zahodna ženska, državljanka kolonialne velesile, se je vživela v psihologijo in verovanja ljudstva, ki je bilo le na videz "primitivno".

Brez kakršnihkoli znanstvenih teženj, toda z veliko radovednostjo in senzibilnostjo je z odprtimi rokami sprejemala tuareško folkloro in združevala teme, osebe in zgodbe s svojim pesniškim darom in domišljijo. Vsakič, ko opiše kak kraj, okolje ali podrobnost iz krajevnih navad, jih zato, ker jih je videla na lastne oči. In ko dá v svojih popotnih zapiskih besedo živalim in jim pripisuje človeške misli in občutja, sledi tudi v tem Tuaregom, ki verujejo, da je njihov stric po materini strani velik kuščar, varan.

Tuaregi tako kakor vsa ljudstva berberskega izvora prenašanje kulturnega izročila, pisave, tradicionalnih zgodb zaupajo ženskam. Skupinski spomin ljudstva se ohranja s pomočjo ustnega izročila, prek govorne besede. Moški ob večernih ognjih še danes radi pripovedujejo ljubezenske in vojaške zgodbe, anekdote, povezane z običajnimi prijateljstvi in s težavami preživetja v tako sovražnem okolju, kot je puščava. Vendar pa so teme domišljjskega in nadnaravnega ter ustvarjalna sposobnost povsem ženska domena in njihova kulturna dediščina. Domišljija je kraljestvo duhov in pripoved nekakšen priklic nevidnega sveta: "Jutri pridi sama," pravi Tatenia, ena izmed pripovedovalk, "saj zgodb o duhovih ne smemo pripovedovati v navzočnosti moških."

Pri današnjih Tuaregih je s fragmentacijo tradicionalne družine prišlo do prekinitve poti sporočanja babice-matere-hčerke, ki je omogočala prenašanje ustnega izročila. Izjemnost dela Jeanne Emélie Joséphine Pillet je v tem, da je zbrala in "ohranila" na papirju dediščino spominov in pripovedi, ki bi bila sicer že izgubljena. Podobna raziskava, ki bi jo danes naredili na istih mestih, kot jih je avtorica, ne bi dala enakih rezultatov.

Iz zgodb o zlih ali nagajivih duhovih, pastirjih, ki so jih ugrabile zvezde, krajih, ki jih naseljujejo demoni, govorečih živalih, otrocih, ki so jih v zibkah zamenjali z napol človeškimi, napol živalskimi bitji, se pokažejo izročila in posebnosti stvarne kulture, navad in verovanj, vraževerja in tabujev, najpomembnejši vidiki in vrednote saharškega življenja: voda kot redka in dragocena dobrina, ljubezen do brezmejnih prostorov, teme o svobodi in prijateljstvu, neločljiv in antagonističen odnos med znanim svetom in tistim "zunaj", *essufom*, kot mu pravijo Tuaregi, oziroma "praznino", neznanim, divjim prostorom, naseljenim s skrivnostnimi silami, ki jih ni moč nadzorovati in gospodujejo nad naravo, s strah vzbujajočimi duhovi. Vendar pa nas Jeannina pot vodi prek legend tudi na potovanje po prostoru, v odkrivanje ozemlja ajjerskih Tuaregov, območja Djaneta, kjer postanejo domišljjska mesta resnična in se vsaka legenda spremeni v majhen potopis s poti v alžirsko Saharo. Nekaj posebnega lahko izkusimo, ko med spominki francoske popotnice odkrijemo "resnične" fotografije nekaterih "domišljjskih" oseb, ki so protagonisti v legendah:

dečka z odrezanim ušesom, psico-prikazen Zino, rokodelca, ki je izdelal "uročeni prstan". Z zgodbami, ki jih je Jeanne zbrala pred več kot sedemdesetimi leti, lahko v tuareški svet prodremo globlje, kot če bi brali etnološko razpravo.

Veliko tistega, kar je Jeanne Emélie Joséphine Pillet opazila in opisala na svojem potovanju, so izbrisala desetletja turizma in valovi kulturne globalizacije, ki preplavljajo tudi najbolj odmaknjene poslednje nomade puščave. Zgodbe, ki jih je zbrala francoska popotnica, so majhen košček v že okrnjenem mozaiku sveta, ki je že skoraj izginil. Kljub temu pa po vseh teh letih nekatere stvari ostajajo enake. Kdor se odloči potovati po Sahari, kmalu spozna, da se Tuareg v kavbojkah, z usnjeno jakno in s sončnimi očali Ray-Ban, ki posluša kasete, medtem ko vozi Toyotinega terenca, prav tako boji duhov, kakor sta se jih njegov oče in ded, in tako kot onadva se raje izogiba krajev, za katere meni, da se na njih zadržujejo duhovi, tudi za ceno tega, da turisti, ki jih prevaža, zaradi nenadnih in nerazumljivih ovinkov na poti izgubljajo potrpljenje. V Sahari so kraji, na katerih se ne smemo ustavljati ali utaboriti, ker bi naš spanec motila navzočnost nevidnih, a nadležnih bitij. Še danes, po stoletjih islamizacije, tuareške ženske ohranjajo navado spanja na starodavnih grobovih, da bi dobile nasvete od duš umrlih. In še danes *imazgazani*, vedeževalci, izvajajo neko vrsto geomantije, s katero razlagajo v pesek zarisane črte in pike, kjer se prepletajo preteklost, sedanost in prihodnost.

Iz italijanščine prevedel Vasja Bratina